

Rasoul Nejadmehr

Rasoul.nejadmehr@vgregion.se

Interkulturell dialog som verktyg för förändringsarbete

Inledning

Sverige liksom Europa står inför stora utmaningar som kan bli avgörande för framtiden. Bland annat ser vi den pågående flyktingkrisen, förändrade migrationsmönster i en tid av globalisering, ökade högerextrema tendenser, terrorism, Brexit och klyftan mellan människor med icke-europeisk bakgrund och de som är födda i Europa. Många av dessa utmaningar har att göra med relationerna mellan olika politiska system, etniska grupper, trosgemenskaper och kulturella perspektiv. Å andra sidan kan Sverige liksom EU sägas ha tillgång till en stor rikedom av språklig, kulturell och konstnärlig mångfald. Grundläggande principer om rättssäkerhet, skydd för mänskliga rättigheter, jämlikhet och demokrati gör det möjligt att möta dessa utmaningar på ett fruktbart sätt. I detta sammanhang är interkulturell dialog ett värdefullt redskap som kan länka samman människor med olika bakgrund, intressen och perspektiv och göra det möjligt för dem att agera i samklang. Men samtidigt som en sådan dialog är relevant för många av de utmaningar jag just nämnt, är dess förverkligande i praktikens vardag en utmaning i sig själv.

Varför interkulturell dialog?

För att besvara denna fråga låt mig börja med att fokusera på hur interkulturell dialog kan vara möjlig och varför vi absolut behöver den. Detta är ett praktikorienterat tillvägagångssätt och koncentrerar sig på hur dialog kan växa fram när människor möts, i stället för att den ses som något som definierats på förhand och en gång för alla. Det gäller att undersöka hur interkulturell dialog kan möjliggöras, steg för steg, när människor möter varandra. Det innebär att interkulturell dialog är beroende av sitt sammanhang och av hur den genomförs. Den påverkas av den talandes positiva och negativa attityder samt när, var, av vem, i vilket syfte och i vilken grundton den får sitt uttryck. Viktigt är också det sätt på vilket ”den andre” definieras och markeras vare sig det är uttryckligen eller underförstått. Likaså om mötet med ”den andre” verkligen leder till förändrade eller ifrågasatta förhållningssätt och maktrelationer i förhållandet till ”den andre”. Den avgörande förutsättningen för interkulturell dialog är att man inte favoriserar någon enskild röst, perspektiv eller världsuppfattning och diskriminerar andra. I stället bygger den på samspel mellan mångfalden av jämlika röster och tolkningar.

Frågan är hur man kan få till stånd verklig interkulturell dialog i offentliga sammanhang, organisationer och situationer som är präglade av maktrelationer. Först och främst gäller det att skapa en infrastruktur som gör det möjligt för människor som saknar röst att få uttrycka sina intressen och etablera en dialog med de makthavande. Samtidigt måste de som har makten vara lyhörda nog för att kunna ta sig an dessa intressen. Detta ger erkännande och styrka till de marginaliserade och gör att människor med olika bakgrund och samhällsställning kan komma samman för att gemensamt bygga ett hållbart samhälle.

Men det räcker inte med goda avsikter utan det behövs också resurser och ärliga ansträngningar för att stimulera till en dialog mellan människor som lever under mycket olika sociala och politiska villkor. Interkulturell dialog gör det möjligt för människor att bli öppna för nya sätt att agera och förstå. Det blir en grund för att förbättra den offentliga diskussionen om migration, etnicitet och social sammanhållning och röja undan de hinder som är i vägen för en sådan dialog såsom slutna makthierarkier och rasfördomar.

Ett praktiskt förhållningssätt gör det lättare för oss att undvika att reducera kulturer och identiteter till något som är statiskt över tid rum. Med andra ord om man börjar med att definiera begreppet interkulturell dialog riskerar man att fokusera alltför snävt på statiska definitioner som ska försvaras till varje pris. Vi kan undvika denna risk genom att använda interkulturell dialog som ett verktyg för förändringsarbete. Identiteter och kulturer är inte oföränderliga utan växer i stället fram ur mänskliga relationer, kommunikationer och samspel. De har inget eget liv som är oberoende av de processer och sammanhang människor deltar i. De blir aldrig helt färdiga utan fortsätter hela tiden att skapas och omskapas genom samspel mellan jaget och de andra i en värld som består av skiftande sammanhang. Det ”jag” som agerar i en dialog med andra skapas och omskapas hela tiden i relationen med ”de andra”. Interkulturell dialog får sin form i diskursiva sammanhang (det ständigt pågående maktspelet i själva språket). Deltagarna är med i processer som skapar och omskapar dem på sätt som inte kan förutses och samtidigt bidrar de själva till att utforma dessa processer.

Att skapa utrymme för alla och envar att bli hörda är mycket krävande för alla som deltar. Ett grundläggande krav är att vara medveten om att ingen kan gå in i en dialog utan att ta med sig sitt kulturella arv – oartikulerade antaganden som härrör sig från att man vuxit upp inom en viss kulturmiljö. Ofta är dessa osynliga och påverkar en på ett omedvetet sätt. Man kan inte ge uttryck åt sina erfarenheter och åsikter utan att först ha format dem i ett socialt sammanhang. Sedan påverkas själva uttrycken också av den situation i vilken kommunikationen äger rum. Det som gäller är att vara medveten om de osynliga och ofrivilliga förutfattade meningar som påverkar relationen mellan deltagarna. Interkulturell dialog ger oss en möjlighet att synliggöra, utvärdera och utmana dessa förutfattade meningar och överskrida dem.

Europarådets vitbok

I sin vitbok om interkulturell dialog definierar Europarådet interkulturell dialog som “ett öppet och respektfullt åsiktsutbyte, baserat på ömsesidig förståelse och respekt, mellan individer och grupper med olika etniska, kulturella, religiösa och språkliga bakgrunder. Interkulturell dialog kan ske på alla nivåer – såväl inom som mellan olika samhällen i Europa, liksom mellan Europa och den övriga världen”.¹ Denna definition beskriver interkulturell

¹

http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/whitepaper_interculturaldialogue_2_EN.asp#P55_2457, (Svenska översättningen citerad från <http://www.temaasyt.se/Templates/Page.aspx?id=2615>).

dialog som något som är statiskt, färdigt, välordnat, sammanhängande och utan inre spänningar. Men i verkliga livet måste vi handskas med omständigheter som är röriga, fragmentariska och konfliktfyllda. Kulturer och identiteter – den interkulturella dialogens komponenter – är aldrig avslutade och färdiga utan i ständig förändring i människors samspel i vardagen. Därför behöver vi tänka om när det gäller många av våra djupt rotade idéer om identitet och mellanmännsliga relationer.

Vitboken som citerades ovan förlitar sig också starkt på att "Europas rika arv" ska tjäna som en given gemensam grund, en utgångspunkt och ett universellt synsätt. Det är som om detta arv är obesträtt, enhetligt och stillastående i stället för att vara föränderligt och öppet för omvandling genom interaktion mellan människor med olika perspektiv. Vad som saknas är ett seriöst beaktande av att Europas kultur och identitet formas genom språkliga och kulturella relationer med icke-europeiska "andra" (Bhabha, 1994; Said, 1984). Detta resulterar i att vitboken bygger på de privilegierade européernas perspektiv, med ingen eller minimal erfarenhet av migration eller att vara utsatt för rasism, kolonialt förtryck eller att bli nedtystad. Trots sina välvilliga avsikter och ambitiösa mål riskerar därför detta synsätt att upprätthålla en dold eurocentrism och att befästa hierarkiska relationer mellan människor med olika kulturell status. Människor som är födda utanför Europa definieras som "andra" huvudsakligen på grund av att de skiljer sig från Europa i kulturellt avseende. Man fäster föga uppmärksamhet på att kolonialtidens ojämlikheter utgör en viktig beståndsdel av de handlingsmönster som skapat "de andra" i samtidens Europa. Men interkulturell dialog får inte handla om att *reproducera* redan etablerade makthierarkier utan i stället att *producera* nya inkluderande värderingar. I en sann dialog måste man inte bara vara uppmärksam på sina fördomar och det man tar för självklart, utan också vara beredd att ändra på detta.

Genom den pågående flyktingkrisen har alltså kolonialtidens historia fått ny relevans. Huvudparten av migrations- och flyktingflödena har sitt ursprung i de forna kolonierna och därför blir det koloniala förflutna, då kulturella och koloniala hierarkier togs för givna, verksamma. Vi behöver vara uppmärksamma på det faktum att kolonialtidens kulturella hierarkier inte plötsligt har försvunnit. I själva verket har de "naturaliserats", blivit osynliga och outtalade, och fortsätter att påverka oss bortom vårt medvetna jag. I den gängse normen ses flyktingen som kulturellt annorlunda i ljuset av Europas koloniala historia. Interkulturell dialog behövs därför som ett verktyg som kan belysa det förtryckande koloniala arvet. I själva verket erbjuder flyktingkrisen ett unikt tillfälle till reflektion över dessa frågor. Inte nog med

att det levandegör ”bumerangens ögonblick” (Sartre, 1961) i fråga om kolonialtidens våld, utan också den mörkare sidan av den europeiska moderniteten i allmänhet.² Flyktingflödet utgör också den spegel i vilken Europa kan se sig självt som humant, civiliserat och öppet – eller motsatsen. Det är ett sanningens ögonblick när det gäller huruvida begrepp som ”skydd för mänskliga rättigheter, stärkande av demokratin och rättsstatens principer” verkligen utgör icke förhandlingsbara europeiska kärnvärderingar. Och att de gäller även flyktingarna.

Problemet är inte kulturella skillnader

Det bästa sättet att förhålla sig till interkulturell dialog är att se den som ett sätt att motverka hierarkier som springer ur koloniala förhållanden och rasism, snarare än ett sätt att ta bort kulturella skillnader i sig. Allmänt sett blir kulturskillnader problematiska först när de används som en grundval för hierarkier byggda på etnicitet – när man delar upp människor i överlägsna och underlägsna kategorier. Genom interkulturell dialog kan vi utforma och använda diverse förhållningssätt och perspektiv som hjälper till att skapa utrymme för dialog bortom etablerade hierarkier och gränsdragningar. Det är meningen att utvecklingsinsatser och kulturmöten ska motverka dessa hierarkier och närma människor till varandra i stället för att skilja dem åt.

I stället för att gripas av panik inför den nuvarande flyktingsituationen behöver vi ta oss en ordentlig titt på den och använda vår samlade klokskap för att förstå innebörden av det som håller på att ske och vad det betyder för vår framtid. För detta ändamål behöver vi nyansera otidsenliga synsätt på kultur, dialog och identitet och ge dem nya dimensioner och innebörder så att de kan kopplas bort från kolonialtidens sätt att förstå världen, de andra och oss själva. På så sätt övervinner vi deras eurocentriska begränsningar så att de kan tjäna som användbara verktyg när vi handskas med nutidens utmaningar. Vi måste inkludera migranternas och flyktingarnas perspektiv, deras intressen, bekymmer, visioner och berättelser – annars kommer vi att fortsätta att tysta ned dem som redan blivit nedtystade. Policydokument som vitboken behöver själva baseras på dialog och de samlade erfarenheterna av alla de människor som kommer till Europa och som bor i Europa. Annars kommer interkulturell dialog att bli ett påbud uppifrån, själlöst och formellt, bortkopplat från migranternas och flyktingarnas dagliga

² Sartre låter profetisk när han talar om bumerangeffekterna av Sykes-Pico-överenskommelsen (1916), som delade upp Irak, Syrien, Libanon och Palestina i franska och engelska administrativa regioner.

erfarenheter. Den blir då till en abstrakt formel som upprepas om och om igen utan några påtagliga praktiska följder, vilket skapar en växande klyfta mellan retorik och verklighet. Vi behöver fråga oss varför de praktiska resultaten av integrationsinsatserna är så dåliga trots den yppiga retoriken om inkludering, dialog och tillhörighet.

Normkritik och intersektionalitet

Vi behöver också ta med i beräkningen att maktrelationerna är asymmetriska och vad detta betyder för interkulturell dialog. Varför skulle de som har fördelen av makt och privilegier ge sig in i dialog med dem som kommer som flyktingar och migranter till Sverige? Varför skulle de inte helt enkelt diktera villkoren för dialogen när de ger sig in i den? Mer generellt, vems ord betyder något och för vem betyder de något? I detta avseende kommer interkulturell dialog nära normkritik. Normkritik handlar om att peka ut de rätta ansvariga för förändringsarbetet genom att synliggöra vem som har makt att förändra. Istället för att ställa krav på etniska och andra minoriteter att passa in i normen försöka förändra exkluderande strukturer. Skifta fokus från de som framställs som avvikande till dem som har makt och framställer sig som de normala och eftersträvansvärda. Med normkritik som verktyg flyttar vi fokus från att granska ”de avvikande andra” till att granska kopplingen mellan normer och makt och bli normmedvetna, dvs. förstå att människors möjlighet skiljer sig åt på grund av att normer skapar skillnader i maktposition. Detta kan leda till att vi förändrar våra förhållningssätt och rutiner i mötet med andra människor. Det praktiska användandet av ett normkritiskt perspektiv innebär att synliggöra dolda normer i styrdokument och arbetssätt samt att kritiskt analysera utveckling av en verksamhet för att främja lika rättigheter och möjligheter för alla invånare.

I komplexa sammanhang som interkulturell dialog samverkar flera normer. De kan också motverka varandra. Det viktiga är att vi kritiskt reflekterar över hur vi själva måste förhålla oss till normer om etnicitet, kön, sexualitet, klass, religion, och funktionalitet. Detta leder oss till det intersektionella perspektivet. Ordet intersektionalitet kommer från engelskans *intersection*, som bl. a. betyder väggkorsning. Det används som verktyg för att synliggöra hur olika diskrimineringsgrunder korsar varandra och samverkar till en persons fördel eller nackdel. Genom ett intersektionellt perspektiv kan vi synliggöra att vare sig kvinnor eller män är enhetliga grupperingar. Detsamma kan sägas om etniska grupper. Tvärtom finns det stora

olikheter i samhällsposition, levnadsvillkor och livserfarenheter inom varje grupp. Det intersektionella perspektivet synliggör hur faktorer som etnicitet, kön, klass, utbildning, genus och sexuell orientering påverkar levnadsvillkoren för kvinnor, äldre, barn, utrikes födda och personer med funktionsnedsättningar. En högutbildad, rik och svenskfödd vit kvinna har t ex en annan position i det svenska samhället än en invandrad, lågutbildad och afro-svensk kvinna. Kön bör därför vara startpunkten för jämställdhetsarbetet, men inte den enda. Det praktiska användandet av en intersektionell analys förutsätter dock inte att alla diskrimineringsgrunder används. Beroende på sammanhanget kan vi välja de diskrimineringsgrunder som är relevanta. Som analysverktyg kan intersektionalitet användas inom olika områden. Den kan exempelvis avslöja att satsningar på nyanlända, lågutbildade kvinnor eller personer med funktionsnedsättning, negligerar att personer kan tillhöra många grupper och ha intressen och behov som kräver en sammansatt insats. Det är därför viktigt att *interkulturell* dialog relateras till *intrakulturell* dialog, dialog mellan kulturer förutsätter dialog inom kulturer. På så sätt kan vi forma en mångfunktionell verktygslåda, där inter- och intrakulturell dialog, normkritik och intersektionalitet samverkar för att skapa goda förutsättningar för en jämlik och demokratisk samhällsutveckling.

Samtida utmaningar

För att ge interkulturell dialog ett innehåll behöver vi koppla den till samtida utmaningar och frågor. Vad innebär det att vara människa/flykting/migrant i dagens Sverige? Vilket slags samhälle borde Sverige sträva efter? Vart är Sverige och EU på väg och vad för slags människor kommer vi att bli? Dessa frågor handlar konkret om hur man bygger ett hållbart samhälle och skapar gemenskap byggd på ömsesidig förståelse. Att se sambandet mellan å ena sidan ojämlika maktrelationer och å andra sidan hållbar samhällsutveckling blir livsviktigt, inte minst därför att forskning inom demografi och ojämlikhet visar att "befolkningsandelen med utländsk bakgrund kommer att fortsätta att öka" i Europa och samtidigt att "migranter tenderar att löpa högre risk för fattigdom" (Guerin, 2013:23).

Interkulturell dialog kan göras till ett effektivt verktyg för att motarbeta denna alarmerande utveckling som knappast leder till social sammanhållning. Inom ett ojämlikt Sverige finns det få eller inga möjligheter till samhällsstyre genom jämlik och öppen dialog. Makthavare fortsätter att bestämma dialogens villkor och tvinga dem på de maktlösa "andra" samtidigt som de försöker framstå som allmänintressets väktare. På det sättet blir interkulturell dialog

inte en angelägenhet för alla och envar utan bara ett alibi för de makthavande, ett kamouflagenät över ekonomiska och sociala klyftor. Interkulturell dialog betyder inte att göra en enda kultur universell, utan i stället att inkludera varierande perspektiv, intressen och synvinklar som kan bidra till omfördelning av makten och skapandet av en mångfald verksamma röster.

Sambanden mellan dialog och social rättvisa har uppmärksamrats av ett stort antal politiska tänkare, som Seyla Benhabib (2002), Iris Marion Young (2000), Nancy Fraser (2009) och Paulo Freire (2000). Dessa har gjort klart att en dialog om social rättvisa måste föras för att nå en hållbar samhällsutveckling. Det är avgörande att tydligt erkänna de växande klyftorna mellan människor med icke-europeisk bakgrund och de som är födda i Europa, så att denna klyfta blir föremål för dialog, förhandling och debatt. På så sätt kommer fokus att sättas på hur vi gemensamt kan överbrygga klyftan mellan olika delar av den svenska befolkningen. I nuvarande läge gör denna klyfta migranter maktlösa och begränsar deras handlingsutrymme att agera självständigt och politiskt aktivt. Den får dem att känna förtvivlan och förbittring och att de inte blir tagna på allvar. Interkulturell dialog syftar till att vända dessa processer genom att göra det möjligt för människor med olika bakgrund att samverka, dela med sig av erfarenheter, göra sig hörda på den offentliga arenan och uttrycka sin egen kunskap, sina erfarenheter och berättelser – att handla politiskt, som Hannah Arendt uttryckte det. Detta förhållningssätt kan fungera som ett effektivt verktyg mot extremism, terrorism och rasism. På samma gång måste kombinationen av höga förväntningar på, och dåliga resultat från, interkulturell dialog ses som en av orsakerna till likgiltighet för politiska processer och till politisk cynism.

I praktiken handlar interkulturell dialog om att vara engagerad i det dagliga livet i demokratiska samhällen. Sättet att agera utifrån ett interkulturellt perspektiv utformas genom dialoger som utmanar och förändrar maktrelationer såväl inom varje etnisk grupp som mellan dem. Det kräver att dialogen bygger på jämlikhet, mänskliga rättigheter och erkännande av och respekt för olikheter. Att arbeta interkulturellt innebär att arbeta människorättsbaserat mot olika former av diskriminering. Interkulturell dialog som verktyg innefattar därför många olika, men sammanlänkade aktiviteter och kan äga rum inom en mångfald av sammanhang och utmaningar. Den rör sig om ett brett urval av transformativa, medagerande och intersektionella aktiviteter som syftar till att förändra ojämlika maktstrukturer. Den blir ett verktyg som kan avslöja, kritisera och motverka rasism, sexism, främlingsfientlighet och diskriminering. Den stimulerar och inlemmar öppna, gränsöverskridande, dynamiska, och

innovativa processer i kampen mot kulturella stereotyper och fördomar som har en nedtryckande verkan på individen och på samhället. En sådan dialog är en kritiskt iakttagande och befriande process och leder till egenmakt genom att marginaliserade människor får styrka att ta kontroll över sin egen kunskap, sina handlingar och sina liv.

En effekt av en kritiskt iakttagande interkulturell dialog är att Europa blir en provins, som Dipesh Chakrabarty (2000) säger, och att det europeiska perspektivet blir bara ett av många provinsiella perspektiv. Detta gör det möjligt för olika kulturella perspektiv att delta i samspelet på jämställd fot i den demokratiska processen och i utformandet av samhället. Olika gemenskaper blir då hemvist för gemensamma intressen, utformade i kulturer som karakteriseras av dialog i stället för kulturer som karakteriseras av dominans och uteslutning. Här måste vi göra en åtskillnad mellan öppna maktrelationer och dominans. Medan den förra kan präglas av öppenhet och jämlikt samspel, där sociokulturell mobilitet är möjlig, präglas den senare av att en social grupp låser maktrelationer till sin fördel och blockerar sociokulturell mobilitet för de andra. Integrationsfrågan kan lätt hamna i låsta maktrelationer eller dominans, där inrikes födda stänger ute utrikes födda från delaktighet i arbetsmarknad, bostadsmarknad, jämlik vård och utbildning. Interkulturell dialog kan användas för att omförhandla de låsta maktstrukturerna och förvandla dem till öppna och demokratiska maktrelationer, där utrikes födda kan skaffa sig makt genom social mobilitet. En sådan process bidrar till en demokratisk och hållbar samhällsutveckling.

Om människor ska kunna bidra till en sådan utveckling behöver de ha jämlik tillgång till resurser som gör det möjligt för dem att förverkliga sig själva, och detta i sin tur förutsätter en omvandling av diskriminerande maktstrukturer. Så blir interkulturell dialog en transformativ kraft som frigör individens inre kreativa krafter i stället för att energin måste tillföras utifrån. Med utgångspunkt i sina livserfarenheter blir det möjligt för migranter och flyktingar att benämna sin situation, förstå den och omvandla de upplevda erfarenheterna till kunskap. Endast så kommer de att kunna delta i dialoger som utgör förändringsprocesser. Interkulturalitet handlar alltså om att dela kunskap och erfarenheter över kulturgränser i stället för att vara begränsa sig till den egna kulturen.

Krävande process

Sanningen att säga är dialog en krävande process. Den kräver att man är medveten om sina egna förutfattade meningar och lyhörd för andra. Den fordrar empati och perspektivskifte och att kunna se företeelser ur en annan människas synvinkel. Likaså fordras öppenhet och en vilja att göra båda sidors förutfattade meningar till föremål för kritik. Kultur, konst och likartade projekt måste främja och uppmuntra sådana egenskaper, kompetenser och färdigheter och göra det möjligt för människor att delta i dialogiska processer.

Platons sokratiska dialoger är ett bra exempel på interkulturell dialog. I den europeiska filosofins gryning presenterade Platon sin filosofi i form av sokratiska dialoger. Det som har relevans i vårt sammanhang är att det ofta är en främling som är en av deltagarna i dessa dialoger. Han ifrågasätter den atenska kulturens självklara principer och idéer. Dessa ifrågasättanden och den dialog som sedan följer leder dock sällan till något svar. I stället lämnas frågorna öppna, men detta hindrar inte att deltagarna i samtalen tränger förbi språk, auktoritet och tradition. De öppnar sig för de andras ståndpunkter utan att därför på något sätt nedvärdera den egna positionen. Sokrates var en sammansatt person. Under mer än två årtusenden har han tolkats på vitt skilda sätt. Här lägger jag betoningen på hans förmåga att engagera människor i kritiska samtal och därmed avslöja deras omedvetna fördomar och förutfattade meningar. Modern forskning visar att fördomar för det första inte alltid är explicita och manifesta. För det andra är de inte begränsade till några få elaksinnade individer. De finns hos oss alla oavsett goda intentioner och verkar ofta dolt för individerna själva. Det gäller därför att se sig själv genom andras ögon; spela den sokratiska rollen i förhållande till varandra. Sokrates menade att ett liv som inte kritiskt granskas inte är värt att leva.

I institutionella sammanhang innebär dialogiska förhållningssätt ökad vilja att verka aktivt för omvandling av invanda rutiner, procedurer, språkbruk, attityder och värderingar; vilja att förnya organisationens roll och förhållningssätt genom att kasta ljus över dolda koloniala och patriarkala arv inbäddade i etablerade strukturer och normer. Invånarnas dialogiska delaktighet blir då viktig eftersom en sådan delaktighet inkluderar en mångfald av synsätt, erfarenheter, kompetenser och kunskap. Genom dialogen kan man utveckla en vilja till förnyelse som låter de egna övertygelserna förändras i interaktion med andra vilkas perspektiv kan vara helt annorlunda än ens eget. I en sann dialog ifrågasätts den dominanta kulturens auktoritet och deltagarna är öppna för att lyssna på det som är annorlunda. De lär sig att lyssna förutsättningslöst, utan att försöka leda andra mot en förutbestämt mål. Tillhörighet

och gemenskap växer ur kritiska samtal på ett naturligt sätt. Skillnaderna och de olika synvinklarna beaktas och bevaras och nya sätt att nå förståelse växer fram.

Sammanfattning

Interkulturell dialog handlar om några grundläggande skiften i invanda förhållningssätt. För att interkulturell dialog ska bli verklighet behöver vi skifta:

- Från särintressen till allmänna intressen; medan det förra splittrar samhället, leder det senare till gemenskap, tillhörighet och sammanhållning.
- Från fokus på enstaka individers diskriminerande beteende till diskriminerande maktstrukturer; medan det förra är begränsat till enstaka fall, omfattar det senare hela samhället.
- Från fokus på det annorlunda och onormala till fokus på det normala; medan det förra ställer krav på anpassning från de redan marginaliserade, ställer det senare krav på förändring på dem som är i maktpositioner.
- Från auktoritet och uppifrån kommande påbud till delaktighet; medan det förra är baserat på auktoritet och hierarkier av över- och underordning, är det senare baserat på dialog och människors egna beslut och aktiva val.
- Från stängda och enkla identiteter till flytande och komplexa identiteter; medan det förra reducerar människor till en dimension (att vara migrant eller kvinna), handlar det senare om hur olika identiteter korsar varandra i samma individ och verkar för hennes fördel eller nackdel.
- Från att reproducera gamla maktmönster till att producera nya; medan det förra reproducerar etablerade och diskriminerande normer och värderingar, förändrar det senare dessa normer och värderingar och skapar nya inkluderande normer och värderingar.
- Från att nå till att angå; medan den förra är utbudsorienterat och ställer sin egen organisation utanför förändringsprocesser, bjuder det senare in till delaktighet.
- Från makt över andra till makt med andra; medan det förra utgår från ensidig maktutövning och underordnar andra, delar det senare makt med andra och interagerar med andra på demokratisk grund.
- Från likhet till jämlikhet; medan det förra begränsar sig till de yttre likheterna inom den egna gruppen, utgår det senare från det som är gemensamt mellan människor.

- Från nåd till rättighet; medan den förra betraktar sin egen maktposition för given, utgår den senare från invånaren som rättighetsbärare och offentligheten som skyldighetsbärare.

Konstens roll inom interkulturell dialog: projekt, aktiviteter och röster

Börja med konst, för konst försöker ta oss utanför oss själva. Det gäller att försöka skapa en atmosfär och ett sammanhang där samtalet kan flyta fram och tillbaka och vi kan påverkas av varandra. — W.E.B. DuBois

Interkulturell dialog kan äga rum både inom det vardagliga livet och genom litteratur och konst. Det är till och med så att när man möts genom konst och litteratur kan interkulturellt utbyte vara lättare än när mötet sker ansikte mot ansikte, därför att konst och litteratur möjliggör kritiskt avstånd och ger utrymme för eftertanke. Den nuvarande flyktingkrisen har lett till en uppsjö av kulturella och konstnärliga projekt som har som mål att integrera flyktingar. Olika konstnärliga uttrycksformer kan underlätta interkulturell dialog och bidra till social sammanhållning genom att det kontextuella och det transcendentala möts i samma konstverk.

Å ena sidan är konstverk kulturprodukter och därför beroende av de specifika sammanhang där de produceras. Å andra sidan kan de utan svårighet överskrida sitt sammanhang och verka gränsöverskridande så att spridning och kommunikation kan ske. De kan sträcka sig ut bortom de kulturella avgränsningarna och länka samman människor med olika kulturbakgrund som annars inte skulle delta i en dialog med varandra. Därigenom kan de skapa en atmosfär av dialog och föra fram röster till den offentliga arenan som annars skulle tystas ner eller uteslutas. Sådana mångstämmiga arenor kan stimulera mellankulturella samtal och perspektiv och fungera som en omvandlande kraft. De kan föra samman sociala grupper med vitt skilda perspektiv som inte är redo att ge sig in i dialog eller arbeta tillsammans annat än i invanda omgivningar.

Konst har förmågan att skapa empati och göra det möjligt för deltagarna att förflytta sitt perspektiv och se världen ur ”den andres” synvinkel, vilket är en grundförutsättning för en bra dialog. Konst kan också belysa annars osynliga fördomar och förutfattade meningar och hjälpa människor att lägga dessa fördomar åt sidan och verkligen lyssna på varandra. I vår

digitala och globaliserade värld är förstås den sortens transkulturella flöden självklara delar av konstnärliga produkters normala liv.

Konstverk spelar en roll med många dimensioner. De kan bidra till att människor kan mötas på ett kreativt sätt och ta lärdom av varandra, men de kan också bidra till stereotypa föreställningar och konflikter. Därför måste vi fråga oss hur konstnärliga projekt kan bidra till att inkludera och stärka marginaliserade sociala grupper i stället för att stänga dem ute. Finns det några goda exempel på hur konst kan stödja interkulturell dialog och ge en röst åt dem som ingen röst har? Är projekten en sorts institutionaliserad konst eller engagerar de även civilsamhället? Bygger de på den dominerande västerländska traditionen och dess regler eller på modeller som inbegriper andra kulturella referenser? När det är som bäst ger konst marginaliserade grupper en egen röst. Att tystas ner betyder inte att man inte talar, men att man är oförmögen att göra sin berättelse gällande på den offentliga arenan. Då blir ens ord brus. Att ha en egen röst innebär att ha makt att berätta sin berättelse med egna ord och göra den gällande i det offentliga rummet.

Allmänt sett kan goda konstnärliga projekt på ett eller annat sätt bidra till:

- nya sätt att tänka om flyktingar och migranter och deras samhällsgrupperingar;
- nya sätt att tänka om hur de kan stärkas och ta på sig aktiva roller i samhället;
- insikt om att talet och lyssnandet är handlingar som gradvis växer fram, som är rörliga, levande och aldrig någonsin helt färdiga;
- insikt om vikten att vara öppen för det okända och det ännu-inte-kända;
- insikt om att kulturer och identiteter är växlande, öppna, i rörelse och mångfaldiga.

Dialogprojekt kan bidra till att skapa det sinnestillstånd som Amartya Sen klarsynt beskrev så här: "Allt mänskligt vi förstår och har glädje av blir omedelbart vårt eget, vad än deras ursprung kan ha varit. Jag är stolt över att vara människa när jag anammar andra länders poeter och konstnärer som mina egna." (Amartya Sen 2005, s. 119).

Referenser

Bhabha H. (1994), *The Location of Culture*, New York (Routledge)

Benhabib S. (2002), *The Claims of Culture*, Princeton (Princeton University Press)

Chakrabarty D. (2000), *Provincializing Europe; Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton (Princeton University Press)

Fraser N. (2009), *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*, New York (Columbia University Press)

Freire P. (2000), *Pedagogy of the Oppressed*, London (Continuum).

Guerin, B. (2013) *Demography & Inequality: How Europe's changing population will impact on income inequality*, Rand for the European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.

Said E. W. (1984), *Orientalism*, London (Penguin Books)

Sartre (1961), Preface to Frantz Fanon, *Wretched of the Earth*

Sen A. (2005), "Tagore and his India" in *The Argumentative Indian*, (Penguin Books)

Young I. M (2000), *Inclusion and Democracy*, Oxford (Oxford University Press)